

DRŽAVLJANSKI IN ETNIČNI NACIONALIZEM V ODNOSU DO ETNIČNIH MANJŠIN

CIVIC AND ETHNIC NATIONALISM IN RELATION TO ETHNIC MINORITIES

The article presents a study of two different theoretical models of nationalism – ethnic and civic – as well as the analysis of the advantages and disadvantages of the individual models (above all in relation to ethnic minorities).

Civic nationalism is essentially linked with the state and tends towards the shaping of a unified, culturally homogeneous group within the existing specific political boundaries. All citizens are at the same time members of the same (political) nation, having equal rights and enjoying equality before the law. Ethnic adherence is not predetermined but is a matter of choice. In ethnic nationalism, however, appurtenance to a nation is inherited and not chosen. Relatedness among members of an ethnic nation is based upon blood ties, upon common origin and specific ethnic characteristics, all of which can practically not be obtained otherwise but by being born into a community.

Theoretical definitions of ethnic and civic nationalism are illustrated by practical examples – the model of ethnic nationalism is presented on the case of Germany, the model of civic nationalism on that of France.

Keywords: civic nationalism, ethnic nationalism, theories

Članek predstavlja študijo dveh različnih teoretičnih modelov nacionalizma - etničnega in državljanskega - ter analizo prednosti in slabosti posameznega modela (predvsem) v odnosu do etničnih manjšin.

Državljanški nacionalizem je bistveno povezan z državo in teži k oblikovanju enotne, kulturno homogene skupine znotraj že obstoječih specifičnih političnih mej. Vsi državljani so hkrati tudi pripadniki iste (politične) nacije, imajo enake pravice in so enaki pred zakonom. Nacionalna pripadnost ni v naprej določena, temveč je stvar izbire. V etničnem nacionalizmu pa je pripadnost naciji (narodu) podedovana in ne izbrana. Povezanost med člani etnične nacije temelji na krvnih vezeh, na skupnem izvoru in posebnih etničnih značilnostih, česar praktično ni mogoče pridobiti drugače kot z rojstvom v skupnosti.

Teoretične opredelitve etničnega in državljanskega nacionalizma so v članku dopolnjene s primeri iz prakse - model etničnega nacionalizma je prikazan na primeru Nemčije, model državljanskega nacionalizma pa na primeru Francije.

Ključne besede: državljanski nacionalizem, etnični nacionalizem, teorije

1. UVOD

Danes obstaja prava poplava teorij in definicij nacionalizma. Izraz nacionalizem se uporablja tako za opis določene politične ideologije, določenega političnega gibanja, za proces nastajanja narodov pa tudi za določeno individualno politično usmerjenost (Wodak et al., 1998: 20). Anthony Smith, kot eden izmed najvplivnejših avtorjev na področju nacionalizma v zadnjih dveh desetletjih¹, je nacionalizem definiral kot »ideološko gibanje, ki si prizadeva za pridobitev ali ohranitev avtonomije, enotnosti in identitete obstoječega ali potencialnega naroda (nacije)« (Smith v Rizman, 1991: 21). Predmet tega članka bo predvsem nacionalizem kot politična ideologija, ki teži k oblikovanju oz. ohranjanju naroda (nacije) in nacionalne države, ter posledice različnih modelov nacionalizma za položaj narodnih in etničnih manjšin.

V literaturi se pogosto poudarjajo razlike med dvema tipoma nacionalizma. Uporabljajo se različne dihrotomne klasifikacije, kot na primer: državljanski/etnični nacionalizem (Greenfeld, 1992; Stokes, 1996; Nikolas, 1999), teritorialni/etnični nacionalizem (Smith, 1971), individualistični/kolektivistični nacionalizem (Greenfeld, 1995), politični/kulturni nacionalizem (Llobera, 1996 [1994]), stari/novi nacionalizem (Judt, 1994), politični/»krvni« nacionalizem, zahodni/vzhodni nacionalizem (Kohn, 1994 [1945]; Plamenatz, 1975), liberalni/neliberalni nacionalizem (Little, 1995: 297), *polity-based* (*nation seeking, nation promoting*) / *polity-seeking* (ali *polity-upgrading*) nacionalizem (Brubaker, 1996) in še bi lahko naštevali. Pogosto se zdi, da se omenjene kategorije med seboj prepletajo oziroma da gre zgolj za različno poimenovanje istih pojavov z različnimi poudarki na tej ali oni komponenti nacionalizma (časovni, geografski, vsebinski...). V dihrotomnih klasifikacijah običajno ena kategorija nosi konotacijo dobrega, pozitivnega, medtem ko druga predstavlja njeno nasprotje, se pravi nekaj slabega, negativnega.

V članku bodo najprej predstavljene nekatere dihrotomne opredelitve nacionalizma, začenši s Kohnovo delitvijo na vzhodni in zahodni nacionalizem, ki predstavlja nek začetek dualizma v razmišljanju o nacionalizmu. Poudarek bo predvsem na analizi razlik med državljanskim in etničnim nacionalizmom. Model državljanskega nacionalizma bo predstavljen na primeru Francije, model etničnega nacionalizma pa na primeru Nemčije. Kot bistveno značilnost ali točko,

* * *

¹ Poleg Smitha (*The Ethnic Origins of Nations*, 1986) naj tu omenim še: Ernesta Gellnerja (*Nations and Nationalism*, 1983), Benedicta Andersona (*Imagined Communities*, 1983) in Erica Hobsbawna (*Nations and Nationalism since 1780*, 1992).

* Z "državljskim nacionalizmom" prevajam angleški izraz "civic nationalism".

na kateri prihaja do razlik med enim in drugim modelom nacionalizma, bi na tem mestu lahko izpostavili vez med posamezniki. Poenostavljeno povedano bi lahko rekli, da je v primeru državljanskega nacionalizma vez med posamezniki zakon, pri etničnem pa »kri« ali kultura.

Razlike med modeloma etničnega in državljanskega nacionalizma so povezane tudi s procesom nastajanja narodov in oblikovanja nacionalne države, ki se je v prvem in drugem primeru bistveno razlikoval. Zato bo nekaj besed namenjenih tudi procesu nastanka francoske in nemške »nacionalne« države.

Glede na že zgoraj omenjene pozitivne in negativne konotacije dihonomnih kategorij nacionalizma bodo v članku kritično ovrednotene pozitivne in negativne značilnosti državljanskega in etničnega nacionalizma. Predstavljene bodo prednosti in slabosti enega in drugega modela nacionalizma v odnosu do narodnih in etničnih manjšin, pri čemer nam bosta za preverjanje teoretičnih predpostavk služila primera Francije in Nemčije.

2. PREGLED NEKATERIH DIHOTOMNIH OPREDELITEV NACIONALIZMA

Pred dobro polovico stoletja je Hans Kohn v svoji študiji o ideji nacionalizma izpostavil razliko med zahodnim ozemeljskim nacionalizmom in vzhodnim etničnim nacionalizmom². Kot pravi, je bil vzpon nacionalizma na zahodu predvsem političen pojav, ki je sledil (ali pa je bil vzporeden) vzpostavitvi bodočih nacionalnih držav, na vzhodu (vzhodna in srednja Evropa ter Azija) pa se je nacionalizem pojavil kasneje in tudi na precej nižji stopnji družbenega in političnega razvoja: meje obstoječih državnih formacij v glavnem niso sovpadale s porajajočimi se potencialnimi narodi. Nacionalizem se je tu pojavil kot nasprotovanje obstoječim državnim oblastem, cilj pa ni bila vzpostavitev vladavine ljudstva znotraj obstoječih držav, pač pa redefinicija meja v skladu z etničnimi kriteriji. Zaradi nizke stopnje politične in družbene razvitosti je nacionalizem na vzhodu najprej našel svoj izraz na kulturnem področju. V začetku je šlo za sanje in upe izobražencev in pesnikov, ki niso imeli podpore v javnosti, vendar pa so skušali razširiti narodni občutek med ljudske množice preko izobraževanja in propagande. Zahodni nacionalizem je gradil nacionalno državo v politični in družbeni realnosti in se je osredotočal na sedanost, medtem ko si je vzhodni nacionalizem v začetku zgolj zamišljal svojo idealno državo, ki je bila tesno povezana s preteklostjo, brez neposredne zveze s sedanostjo in za katero so upali, da bo nekoč v prihodnosti postala politična realnost (Kohn, 1994 [1945]: 164). Kohnov zaključek je bil, da je zahodni nacionalizem izvorno povezan z individualno svo-

* * *

² Kohn, Hans (1945) *The Idea of Nationalism*. New York: Macmillan.

bodo in racionalnim kozmopolitanizmom (univerzalizem), medtem ko je vzhodni nacionalizem zagovarjal skupnost v bolj organskem in potencialno avtoritarnem smislu (partikularizem) (Codagnone, 2000: 174 - 175). Kohnov dualizem je še danes prisoten v številnih analizah, ki primerjajo državljanski nacionalizem, v katerem se lahko posameznik sam odloči, če bo pripadal naciji (Velika Britanija, Francija, ZDA), in etnični nacionalizem, v katerem se človek v nacijo rodi (Nemčija, vzhodna Evropa) (Stokes, 1996).

Joseph R. Llobera v knjigi »The God of Modernity« govori o političnem in kulturnem nacionalizmu. Kot začetnika ali utemeljitelja političnega nacionalizma izpostavlja Rousseauja, ki naj bi nacionalnost v celoti enačil z izrazom ljudske volje. Glede na to je bilo za Rousseauja pomembno oblikovanje nacije kot politične skupnosti (države). Vendar pa, kot opozarja Llobera, to ne pomeni, da si je Rousseau zamišljal državo brez naroda. Ravno nasprotno, narod v kulturnem smislu je bil za Rousseauja logični in zgodovinski predpogoj za državo (Llobera, 1996 [1994]: 157-158).

Na drugi strani kot začetnika kulturnega nacionalizma, ki definira narod v smislu njegovih etničnih značilnosti, Llobera omenja Johanna Gottfrieda Herderja. Herder je trdil, da je najbolj naravna država tista država, ki je sestavljena iz enega samega naroda (ljudstva) z enotnim nacionalnim značajem. Obstoj države, ki se razširja preko svojih naravnih meja (se pravi, da ni skladna z narodom), zanj ni bil upravičen (Herder v Llobera, 1996 [1994]: 169). Llobera hkrati s tem, ko označuje Herderja za utemeljitelja kulturnega nacionalizma, opozarja, da Herder ni zagovarjal ekskluzivističnega in ksenofobičnega nacionalizma. Ravno nasprotno, Herder je izrecno obsodil razraščanje enega naroda na račun drugih ter razvrščanje narodov po pomembnosti. Zanj je bil vsak narod, majhen ali velik, del božjega načrta, nekaj posebnega in nenadomestljivega, kajti vsak narod prispeva h kulturni obogatitvi vsega človeštva (Llobera, 1996 [1994]: 165-168).

Liah Greenfeld (1995) govori o individualističnem in kolektivističnem ter o državljanskem in etničnem nacionalizmu, pri čemer omenja tri kombinacije, izvedene iz omenjenih dihotomij. Individualistični državljanski nacionalizem naj bi bil po njenem značilen za Anglijo, kolektivistični državljanski nacionalizem za Francijo, kolektivistični etnični nacionalizem pa za Rusijo, Nemčijo in današnjo vzhodno Evropo. Načela individualističnega in državljanskega nacionalizma - suverenost znotraj ljudstva, definirana kot družbena pogodba med svobodnimi in enakimi posamezniki - so tudi temeljna načela liberalne demokracije, ki se smatra za bistveno značilnost zahodne družbe. Ta tip nacionalizma, ki je bil, zgodovinsko gledano, prvi, pa je najredkejši od vseh. Pogosteje je nacija definirana ne kot sestavljena enota, pač pa kot kolektivni individuum s svojo lastno voljo in interesi, ki so neodvisni in nadrejeni voljam in interesom posameznikov, ki nacijo sestavljajo. Takšna definicija nacije pa rezultira v kolektivističnem

nacionalizmu. Kolektivistični nacionalizmi so nagnjeni k avtoritarnosti in implicirajo temeljno neenakost med majhno skupino samoimenovanih razlagalcev volje nacije – voditeljev – in množicami, ki se morajo prilagoditi interpretacijam elite. Kolektivistični nacionalizmi so zato bolj naklonjeni politični kulturi populistične demokracije ali socializma kot pa liberalne demokracije. Kot taki nudijo ideološko bazo modernim tiranijam (Greenfeld, 1995).

M. M. Nikolas (1999)³ govori o državljskem in etničnem nacionalizmu, pri čemer opozarja, da je ta klasična dihotomija zavajajoča, kajti čeprav sta omenjena koncepta teoretično različna oziroma ločena, se v praksi med seboj prepletata na poti do oblikovanja narodnosti in nacionalne države. Državljski nacionalizem teži k oblikovanju enotne, kulturno homogene skupine znotraj že obstoječih specifičnih političnih meja. Začetna ali izhodiščna točka državljskega nacionalizma je država, nacionalizem pa predstavlja prizadevanja te države po oblikovanju lastne nacije znotraj njenih teritorialnih meja. Politična nacionalna država je torej bistvena za definicijo državljskega nacionalizma. Njena vloga je oblikovanje, zaščita in vzdrževanje kulturno homogene skupine, ki tvori nacijo. Pomemben dejavnik v državljskem nacionalizmu predstavlja tudi civilna družba – to je skupina ljudi, ki čutijo pripadnost isti skupnosti, ki jim vladajo isti zakoni in ki spoštujejo vladavino prava. Suverenost ljudstva je locirana v posamezniku (državljanu), katerega nacionalna identiteta je občutek politične skupnosti znotraj določenega teritorija, v katerem živi kulturno homogena skupnost. Državljski nacionalizem zahteva, da sta ljudstvo in teritorij povezana, da sodita skupaj. Posameznik mora pripadati narodu (naciji), ta pa pripada državi. V državljskem nacionalizmu se torej poudarja pomen teritorialnosti, državljanstva, državljskih pravic in pravnih predpisov, ki veljajo za vse člane skupine. Vsi člani skupine so enakopravni državljani in so enaki pred zakonom. Njihova kulturna homogenost izvira iz skupnega komunikacijskega in izobraževalnega sistema. Vez med posamezniki ali socialno lepilo, kot ga imenuje M. M. Nikolas, predstavljajo skupne izkušnje, skupen jezik, pravila, zakoni, izobrazba itd. Posameznik lahko izbira, kateri naciji želi pripadati in uživati pravno enakost z drugimi pripadniki te nacije (Nikolas, 1999: uvod, prvo poglavje).

Načela državljskega nacionalizma so predstavljala prvo izkušnjo v naravi nacionalizma kot gibanja, vendar pa so bila načela etničnega nacionalizma tista, ki so postala močnejši element nacionalizma v tem stoletju (Nikolas, 1999: prvo poglavje).

* * *

³ Ker je omenjeni tekst objavljen na internetu, ni mogoče navajati natančnih strani, na katerih se nahajajo posamezni citati oz. ideje, ki so povzeti v članku. Zato bodo namesto strani pri omenjenem delu označena poglavja.

Ko govorimo o etničnem nacionalizmu imamo v mislih nacionalizem, ki je določen z izvorom. V etničnem nacionalizmu »nacionalnost« postane sinonim za »etničnost« in nacionalna identiteta je pogosto pojmovana kot zavest o posedovanju »primordialnih« ali podedovanih skupinskih značilnosti, komponent »etničnosti«, kot so jezik, običaji, ozemeljska povezanost in fizični tip (Greenfeld, 1992: 12-13). Povezanost je podedovana in ne izbrana, kar predstavlja ekskluzivistični element nacionalizma. Etnični nacionalizem običajno prakticirajo narodi, ki se soočajo s političnim razvojem drugih civilizacij drugje po svetu. Ti narodi zaradi občutka inferiornosti v odnosu do drugih nacionalnih držav (ki imajo začrtan teritorij, ki jih definira) čutijo potrebo, da postanejo del te civilizacije, da bi preživel, napredoval, se moderniziral in bili uspešni. Da bi to dosegli in postali enakopravni v tej novi moderni civilizaciji, se morajo ljudje združiti v skupino, ki bi bila politično priznana v obliki nacionalne države. V pomanjkanju institucij in drugih orodij, ki bi združili te ljudi (kot npr. razred), se skupine obračajo same k sebi in identificirajo svoje unikatne značilnosti, ki jih ločijo od tujcev, da bi na podlagi tega lahko zahtevale svojo suverenost (Nikolas, 1999: uvod).

Etnični nacionalizem je povezan z nacionalističnimi gibanji, katerih ideološke vezi izvirajo iz ljudstva in njegove zgodovine. S poudarjanjem "naravnih" posebnosti skupine daje etnični nacionalizem nacionalističnim gibanjem močan čustven naboj. Elementi, ki predstavljajo bistvo etničnosti in etničnega nacionalizma - spomin, vrednote, miti in simboli - izvirajo iz krvnih vezi, iz povezanosti z določenim ozemljem in iz ljudskih tradicij. Etnični nacionalizem dojemajo narod (nacija) kot skupnost, ki jo veže genealoški izvor in narodna identiteta je zgrajena na etnični identiteti. Narodnost je človeku dana z rojstvom in se je ne da izbirati ali spreminjati (Nikolas, 1999: prvo poglavje).

2.1. ETNIČNI IN DRŽAVLJANSKI NACIONALIZEM NA PRIMERU NEMČIJE IN FRANCIJE

Kot predstavnice državljanskega nacionalizma se v literaturi običajno omenja Francijo, Anglijo in ZDA, kot predstavnici etničnega nacionalizma pa Nemčijo in Italijo (glej npr. Alter, 1991). To pa je povezano s procesom nastajanja narodov (nacij) in oblikovanja nacionalne države, ki se je v prvem in drugem primeru bistveno razlikoval.

Pripadniki francoske nacije so razvili svojo nacionalno zavest ali občutek pripadnosti isti naciji šele potem, ko je že obstajala nacionalna država. Ko je francoska Deklaracija o pravicah človeka in državljana razglasila, da vsa suverenost izhaja iz nacije, so bili s pojmom "nacija" mišljeni francoski državljani in ne "francoski narod" v etničnem smislu, kajti francoska nacija je vsebovala več različnih narodov ali etničnih skupin: Alzačane, Baske, Bretonce, Katalonce, Korzičane, Flamce in Okcitanke. Polovica prebivalstva Francije leta 1789 ni govorila fran-

coskega jezika in še leta 1863 20% prebivalstva ni govorilo jezika, ki so ga za francoščino smatrali uradni krogi. Občutek »francoskosti« v smislu pripadnosti francoski naciji se je pri večini prebivalcev Francije pojavil šele mnogo let po revoluciji (Oommen, 1997: 140). Francoska nacija se je razvila iz države in njenih institucij. Preko enotnega šolskega, administrativnega, pravnega, vojaškega in komunikacijskega sistema je centralna država postopoma asimilirala tudi periferne dele in tako v prebivalstvu na celotnem teritoriju znotraj meja francoske države ustvarila občutek pripadnosti francoski naciji. Elementi nacionalne zavesti in identifikacije so postali: skupna francoska kultura, religija, predvsem pa francoski jezik, ki se je zahvaljujoč radikalni asimilacijski jezikovni politiki francoske revolucije razširil po celotni Franciji in postal »osrednji simbol francoske identitete in končno tudi objektivna značilnost francoske etničnosti« (Greenfeld, 1992: 99).

V nemškem primeru je bil proces ravno obraten. Najprej se je izoblikovala zavest o skupni narodni pripadnosti, nato je šele nastala nacionalna država. Nacionalna zavest se je izkristalizirala okrog skupnega jezika, kulture in zgodovine. Nacija je predstavljala etnokulturno skupnost, v nasprotju s Francijo, kjer je šlo v prvi vrsti za politično skupnost. Ravno etnokulturni koncept nacije in nacionalne države pa je predstavljal precejšen problem pri določanju meja nemškega rajha. Nikakor jih namreč ni bilo mogoče oblikovati tako, da bi zajemale vse in hkrati samo Nemce. Izključeni so bili milijoni avstrijskih Nemcev, vključeni pa Francozi v Alzaciji in Loreni, Danci v severnem Schleswigu ter Poljaki v vzhodni Prusiji. Le-ti niso bili samo jezikovne manjšine, pač pa (predvsem to velja za Poljake) samozavedne narodne manjšine (Brubaker, 1996 [1992]: 13).

Nacionalizem francoske revolucije se je osredotočal na politično dimenzijo, s poudarkom na enakosti med ljudmi in na ljudski suverenosti kot edinemu načinu legitimizacije oblasti, ideje nemškega romanticizma pa so nacionalizmu dodale nov karakter s poudarjanjem jezika, krvi in zemlje kot konstitutivnih elementov ljudstva (Guibernau, 1996: 56).

Različne poti razvoja nacionalne države in razumevanja nacionalnosti (s poudarkom na politični ali etnokulturni skupnosti) določajo tudi različne kriterije za članstvo v »nacionalnem kolektivu« (Greenfeld, 1992: 10). Rogers Brubaker (1996 [1992]) je francosko razumevanje nacionalnosti (nationhood) označil kot državo-centrično in asimilacionistično, nemško pa kot "ljudsko-centrično" (*folk-centered*) in diferencialistično. V prvem primeru je nacionalnost vsaj v principu odprta in prostovoljna - lahko se jo pridobi. V drugem primeru pa naj bi bila nacionalnost inherentna - ne da se je pridobiti, če je nimaš, niti se je ne da spremeniti, če jo imaš. Glede na te kriterije članstva v nacionalnem kolektivu, ki so lahko »državljski« - identični z državljanstvom - ali »etnični«, pa lahko razlikujemo tudi nacionalizem (Greenfeld, 1992: 10).

2.2. BISTVENE VSEBINSKE PODLAGE DELITVE NACIONALIZMOV

Kratek pregled različnih dihotočnih opredelitev nacionalizma je pokazal, da se delitev nacionalizmov izvaja predvsem po dveh linijah: prvič, glede na način oziroma sinhronost oblikovanja naroda (nacije) in (nacionalne) države in, drugič, glede na kriterije članstva v nacionalnem kolektivu. Običajno delitev po eni liniji bolj ali manj sovpada z delitvijo po drugi liniji. V primerih, kjer je najprej prišlo do oblikovanja nacionalne države, šele nato pa se je oblikovala nacija, so kriteriji za članstvo v nacionalnem kolektivu običajno politične ali pravne narave. Vsakdo, ki določen čas živi na teritoriju države, sprejme njen jezik in kulturo ter spoštuje njene zakone in predpise, lahko postane član nacije. V primerih pa, ko se je narod izoblikoval pred nastankom nacionalne države, so kriteriji za članstvo v nacionalni skupnosti precej bolj ekskluzivistični, saj temeljijo na etničnem izvoru posameznika in na krvnih vezeh, ki jih praktično ni mogoče prekiniti ali spremeniti. Sovpadanje delitve nacionalizma po omenjenih dveh linijah je značilno tudi za delitev nacionalizma na etničnega in državljanskega. Seveda je na tem mestu potrebno poudariti, da sta tako državljanski kot etnični nacionalizem le analitična idealnotipska modela, ki se v praksi dejansko prepletata. Na to opozarja tudi A. D. Smith, ko pravi, da ob bolj poglobljeni analizi običajno tudi pri najbolj »državljanskih« nacionalizmi najdemo določene elemente etničnega nacionalizma (Smith, 1998: 126). Ko etnični nacionalizem zahteva lastno državo za svoj narod oziroma ko pride do oblikovanja nacionalne države, se tudi tu upoštevajo ali uporabljajo določeni politični elementi graditve nacionalne države, ki so sicer značilni za model državljanskega nacionalizma. Med njimi naj omenimo: zahtevo po skladnosti državnih meja z nacionalnimi (narodnimi) mejami; vzpostavitev suverenosti ljudstva znotraj nacionalne države; enoten pravni, izobraževalni in komunikacijski sistem... Državljanski nacionalizem pa se pri izgradnji nacije poslužuje nekaterih elementov, ki predstavljajo tudi bistvo etničnega nacionalizma: vzpostavljanje enotne kulture, enotnega jezika, poudarjanje skupnih izkušenj ipd. Tisto, kar bi lahko izpostavili kot opaznejšo razliko med obema modeloma, so predvsem različni kriteriji za članstvo v nacionalnem kolektivu. Le-ti pa predstavljajo tudi eno od izhodišč za urejanje položaja narodnih ali etničnih (tudi imigrantskih) manjšin v posameznih državah.

Položaj narodnih/etničnih manjšin znotraj enega in drugega modela nacionalizma bo predmet našega zanimanja v naslednjem poglavju in sicer v širšem kontekstu razprave o pozitivnih in negativnih straneh ali posledicah državljanskega in etničnega nacionalizma.

3. POZITIVNE IN NEGATIVNE STRANI DRŽAVLJANSKEGA IN ETNIČNEGA NACIONALIZMA, PREDVSEM V ODNOSU DO NARODNIH IN ETNIČNIH MANJŠIN

Že v uvodu je bilo omenjeno, da ima ena od dihotomnih kategorij nacionalizma običajno pozitivno, druga pa negativno konotacijo. Pri državljanskem in etničnem nacionalizmu se pozitiven predznak običajno pripisuje prvemu, negativen predznak pa drugemu. Državljski nacionalizem se povezuje z odprtostjo, sekularnostjo, pluralizmom, inkluzivnostjo, racionalnostjo, multikulturalizmom ali etnično nevtralnostjo. Etnični nacionalizem je v nasprotju s tem pogosto označen za primitivnega, reakcionarnega, ekskluzivističnega, iredentističnega ipd. V nadaljevanju si bomo ogledali, iz česa izvira takšen pogled na omenjena modela in ali je v praksi slika res tako črno-bela oziroma ali lahko najdemo pozitivne točke tudi v etničnem nacionalizmu in negativne v državljanskem.

Državljski nacionalizem izhaja iz pripadnosti politični skupnosti. Nacija je v tem primeru zamišljena kot »manifestacija svobodne volje državljanov« (Llobera, 1996 [1994]), se pravi, da posameznik v principu lahko sam izbira, ali bo pripadal neki naciji ali ne. Orodje, s katerim posameznik postane pripadnik take nacije, pa je asimilacija. Državljski nacionalizem obravnava vse državljane kot pripadnike iste nacije, običajno nacije z enotno kulturo in jezikom. Vsi pripadniki te nacije so med seboj enakopravni in imajo enake pravice.

Etnični nacionalizem pa izhaja iz pripadnosti etno-kulturni skupnosti. Te pripadnosti se, kot smo omenili že prej, ne da pridobiti drugače kot z rojstvom v skupnosti. Glede na dejstvo, da danes v svetu praktično ni etnično povsem homogene države, je etnični nacionalizem, ki zagovarja le interese enega naroda, že v izhodišču diskriminatoren do pripadnikov drugih narodov ali etničnih skupin, ki skupaj z državitvornim narodom živijo v »nacionalni« državi.

Državljski nacionalizem naj bi tako zagovarjal svobodno izbiro posameznika in enakopravnost med ljudmi, kar naj bi mu dajalo pozitiven predznak v primerjavi z etničnim nacionalizmom, ki s svojo ekskluzivistično naravo onemogoča svobodno izbiro posameznika in diskriminira državljane, ki so drugačnega etničnega izvora.

Drug pomemben element, ki daje etničnemu nacionalizmu negativen predznak, je njegova (pogosto) dezintegrativna in secesionistična narava. V današnjem času se namreč etnični nacionalizem običajno nanaša na majhne narodne enote, ki se skušajo odcepiti od obstoječe multinacionalne države ali imperija, ne pa na majhne države, ki bi se združevale v večjo, na nacionalni osnovi zgrajeno državo (Llobera, 1996 [1994]: 198-202)⁴. Takšen je primer vzdnoevropskih narodov, ki

* * *

⁴ Llobera sicer ne govori o etničnem nacionalizmu, temveč o risnem modelu nacionalizma. Le-ta vključuje kulturno definirana naroda, običajno povezani z zgodovinskimi teritorijema znotraj neke države (ali držav). Poleg

so izoblikovali svoje nacionalne države po padcu komunističnih režimov. Za dosego ciljev nekaterih izmed teh etničnih nacionalizmov je bilo prelite veliko krvi, zato ne preseneča, da se je okrog njih stkala mreža negativnih asociacij.

K negativnemu prizvoku etničnega nacionalizma pogosto prispeva tudi odnos nacije do podeljevanja državljanstva tistim prebivalcem države, ki so drugačnega etničnega izvora. Etnični nacionalizem Nemčije je v tem smislu zelo restriktiven in odseva etnokulturno razumevanje nacionalne pripadnosti, v skladu s katerim pripadnost državi (*Staatsangehörigkeit*) predpostavlja in odraža tudi pripadnost ljudstvu (*Volkzugehörigkeit*) (Brubaker, 1996[1992]: 51). Vse do začetka leta 2000 je bilo nemško državljanstvo zelo težko pridobiti, če nisi imel nemških etničnih korenin. To je predstavljalo velik problem za številne imigrante, ki so kot *Gastarbeiterji* začeli prihajati v Nemčijo konec 50-ih let in so kasneje za seboj pritegnili tudi svoje družine. Med imigranti naj omenimo predvsem Turke, ki danes v Nemčiji predstavljajo najštevilčnejšo imigrantsko skupino. Le približno 10-20% se jih je vrnilo v Turčijo, ostali (danes jih je že več kot dva milijona) želijo ostati v Nemčiji, vendar pa doslej zaradi takšnih ali drugačnih razlogov niso mogli dobiti nemškega državljanstva ali pa niso želeli zaprositi zanj zaradi pogojev, pod katerimi bi morali državljanstvo sprejeti. Na primer: odreči bi se morali turškemu državljanstvu, kar pa za mnoge predstavlja težko odločitev, kajti s tem bi se odrekli pravici do dedovanja zemlje v Turčiji. Nemški zakon iz leta 1913 tudi ni dovoljeval, da bi otroci tujcev, ki so se rodili in bili vzgajani na ozemlju Nemčije, avtomatično dobili nemško državljanstvo. To je predstavljalo velik problem predvsem za drugo in tretjo generacijo imigrantov, ki so bili rojeni in socializirani v Nemčiji, ki so govorili nemščino kot svoj prvi jezik in bi se zato zelo težko reintegrirali v turško družbo. Z novim zakonom, ki je začel veljati s 1. januarjem 2000, je Nemčija precej omilila svojo naturalizacijsko politiko. Po tem zakonu vsi otroci, rojeni v Nemčiji, katerih vsaj eden od staršev živi v Nemčiji najmanj osem let, avtomatično dobijo nemško državljanstvo. Poleg tega lahko do 23. leta obdržijo tudi še državljanstvo svojih staršev, potem pa se morajo odločiti za eno ali drugo. Priseljencem pa novi zakon daje možnost, da za državljanstvo zaprosijo (že) po osmih letih bivanja v Nemčiji (prej je bil pogoj 15 let) (Gurr, 2000: 21 - 25; Eggleston, 2000).

Primer negativnega etničnega nacionalizma prav v povezavi z državljanstvom pa lahko najdemo tudi pri nas, npr. ko se je pred nekaj leti pojavila pobuda za

* * *

irskega modela nacionalizma Llobera loči še nemško-italijanski in francoski model. Za nemško-italijanski model nacionalizma pravi, da ima svojo začetno točko v narodu - ki ga razume kot kulturni organizem, ki se zaveda svojega obstoja in se odloči, da bo prevzel upravljanje svojih zadev v svoje roke s tem, da bo oblikoval svojo državo. Francoski model nacionalizma pa se po njegovem začne povsem na drugi strani spektruma, z obstojem države s fiksnimi, stabilnimi mejami, znotraj katerih je narod zamišljen kot manifestacija svobodne volje državljanov (Llobera, 1996 [1994]: 198-102).

odvzem državljanstva tistim osebam, ki so slovensko državljanstvo pridobile po 40. členu zakona o državljanstvu.⁵ Ta pobuda je v sebi skrivala močno nacionalistično in rasistično komponento, ki je bila usmerjena predvsem proti pripadnikom nekdanjih konstitutivnih narodov SFRJ.

Zaenkrat smo govorili samo o pozitivnih straneh državljskega in negativnih straneh etničnega nacionalizma. Vendar pa slika v resnici ni tako črno-bela. Tako prvi kot drugi model nacionalizma imata določene pozitivne in določene negativne lastnosti, odvisno od tega, v kakšnem kontekstu se pojavljata in iz katerega zornega kota gledamo na situacijo. S stališča imigrantov, ki si želijo pridobiti državljske pravice v državi, v kateri živijo, je model državljskega nacionalizma vsekakor bolj pozitiven kot model etničnega nacionalizma, saj dopušča pridobitev državljanstva praktično vsem, ki so se pripravljene integrirati v večinsko družbo, za razliko od etničnega nacionalizma, ki postavlja precej bolj rigidne pogoje. Nekoliko drugačna pa je situacija, če se postavimo v položaj etničnih manjšin. Govorimo o manjšinah, ki se zavedajo svojega drugačnega etničnega izvora in kulture in si želijo ohranjati in razvijati svojo posebno etnično identiteto. V tem primeru tudi državljski nacionalizem pogosto pokaže svojo zaprtost in netolerantnost, predvsem pa nedojemljivost za realnost sodobnega sveta, v katerem etnična identiteta predstavlja eno od najmočnejših človekovih identitet in je ignoriranje ali celo zatiranje te identitete vir številnih osebnih in družbenih konfliktov.

Koncept državljskega nacionalizma je povezan s konceptom zaščite individualnih človekovih pravic. Kolektivne pravice etničnih manjšin v primeru državljskega nacionalizma Francije sploh ne predstavljajo teme, o kateri bi se lahko pogovarjali, kajti že samo razumevanje nacije v Franciji izključuje obstoj etničnih oziroma narodnih manjšin v državi. Vsi državljski Franciji so namreč hkrati tudi pripadniki francoskega naroda (nacije), zato ne moremo govoriti o narodnih manjšinah. Direktor oddelka za pravne zadeve zunanjega ministrstva, Gilbert Guillaume, je v svoji izjavi na zasedanju odbora OZN za človekove pravice leta 1983 dejal, da »v Franciji že sam pojem manjšine implicira diskriminacijo in da francosko pravo ne predvideva nobenih omejitev verske, politične in jezikovne svobode.« (Plasseraud, 1984: 54). Francoski delegat pa je leta 1991 na srečanju strokovnjakov za narodne manjšine v okviru KVSE v svoji uvodni izjavi dejal: »Čeprav nima narodnih manjšin na svojem ozemlju, je Francija, ki se zaveda pomembnosti tega vprašanja za mnoge sodelujoče države in številne populacije,

* * *

⁵ 40. člen Zakona o državljanstvu Republike Slovenije (Uradni list RS: 1/91, 25.06.91) se glasi: »Državljan druge republike, ki je imel na dan plebiscita o neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije dne 23. decembra 1990, prijavljeno stalno prebivališče v Republiki Sloveniji in tukaj tudi dejansko živi, pridobi državljanstvo Republike Slovenije, če v šestih mesecih od uveljavitve tega zakona vloži vlogo pri za notranje zadeve pristojnem upravnem organu občine, na območju katere ima stalno prebivališče. Otrok do dopolnjenega 18. leta starosti pridobi državljanstvo Republike Slovenije pod pogoji iz 14. člena tega zakona.»

pripravljena sodelovati pri pripravi zaključkov, ki bi jih navdihnile te ideje, in jim tudi dati svoje soglasje.⁶ (Berman, 1998: 40).

Kljub dejstvu, da francoski nacionalizem zanika obstoj posebnih narodnostnih identitet na ozemlju Francije, pa manjšine v Franciji že od nekdaj obstajajo in se še dandanes ohranjajo. Še več: Francija je celo ena od tistih evropskih držav, v katerih živi največ različnih narodnostnih skupin⁷. In čeprav je res, da francosko pravo zagotavlja vsem državljanom enake pravice in ne predvideva omejitev verske, politične in jezikovne svobode, je treba tukaj izpostaviti nekaj drugega in sicer, da francosko pravo ne predvideva pozitivne diskriminacije, ki bi manjšinam dejansko omogočila enakopravno uživanje človekovih pravic. Čeprav po sprejemu zakona Diexonne (1951) obstajajo teksti internega značaja o poučevanju nekaterih jezikov (Plasseraud, 1984: 53) in čeprav je Francija maja 1999 podpisala Evropsko listino o regionalnih in manjšinskih jezikih, pa uradna francoska politika še vedno izključuje pojem narodne manjšine in zagovarja enotnost in nedeljivost francoske nacije. To je lepo razvidno tudi iz izjave, ki jo je Francija podala ob podpisu Evropske listine o regionalnih manjšinskih jezikih, 7. maja 1999. Prvi odstavek te izjave se glasi⁸:

»V kolikor cilj Listine ni priznavanje ali zaščita manjšin, pač pa ohranjanje evropske jezikovne dediščine, in v kolikor uporaba pojma »skupine« ne podeljuje kolektivnih pravic skupinam ljudi, ki govorijo regionalne ali manjšinske jezike, francoska vlada interpretira ta instrument v skladu s preambulo ustave, ki zagotavlja enakost vseh državljanov pred zakonom in priznava le francoski narod, sestavljen iz državljanov, ne glede na izvor, raso ali religijo.« Francoski Ustavni svet pa je kmalu po podpisu listine celo razsodil, da je listina v nasprotju s francosko ustavo.⁹

Izhajajoč iz prvega člena ustave Francoske republike¹⁰ je francoska vlada tudi leta 1966 ob podpisu Pakta o političnih in državljanskih pravicah izjavila, da 27.

⁶ «Although it has no national minorities on its territory, France, conscious of the importance which this question has for many participating States and of many populations, is ready to participate in the elaboration of conclusions which would be inspired by these ideas and to give them its accord.» CSCE Meeting of Experts on National Minorities, 2. junij 1991 (Berman, 1998: 40).

⁷ Med temi je seštem tradicionalnih ozemeljskih manjšin: Alžajčani, Lorenci, Bretonci, Katalonci, Baski, Korzičani, Okečanci in Flemingi; tri neozemeljske skupine ali diaspore: Židje, Cigani (Romi) in Armenci; in nekaj imigrantskih skupin, ki so se ustale v Franciji v precejšnjem številu: Arabci, Portugalci, Španci, Poljaki (Plasseraud, 1984: 53-60).

⁸ V angleščini: «In so far as the aim of the Charter is not to recognise or protect minorities but to promote the European language heritage, and as the use of the term "groups" of speakers does not grant collective rights to speakers of regional or minority languages, the French Government interprets this instrument in a manner compatible with the Preamble to the Constitution, which ensures the equality of all citizens before the law and recognises only the French people, composed of all citizens, without distinction as to origin, race or religion.» URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (5. 9. 2001).

⁹ Decision n°99-412 CD du 15 juin 1999 - Charte européenne des langues régionales ou minoritaires. URL: http://www.conseil-constitutionnel.fr/wcconsti/WCC_debut.ovw

člen tega pakta, ki se nanaša na zaščito manjšin, za Francijo ne velja oziroma v Franciji ni izvršljiv, ker v Franciji ne obstajajo etnične ali jezikovne manjšine, pač pa le francoski državljani z jezikovnimi posebnostmi (Gornig & Despeux, 1998: 13).

Paradoks državljanskega nacionalizma je v tem, da prav s svojim vztrajanjem pri nediskriminatorni obravnavi vseh državljanov, ne glede na izvor, raso ali religijo, diskriminira tiste državljane, ki pripadajo etničnim manjšinam. Znano in vse bolj uveljavljeno je prepričanje, da manjšine potrebujejo določene dodatne oziroma posebne pravice za doseg dejanske enakopravnosti z drugimi državljani, saj jim zgolj splošne določbe o nediskriminaciji ne morejo omogočiti ohranjanja njihove identitete. Če ne morejo ohranjati svoje posebne etnične identitete, pač ne moremo govoriti o dejanski enakopravnosti z večinskim prebivalstvom, ki jim je ta možnost vsekakor zagotovljena.

Lahko bi potegnili vzporednice med modelom državljanskega nacionalizma in povojno ureditvijo sveta v okviru Združenih narodov. Le-ta je temeljila na sistemu zaščite individualnih človekovih pravic, s čimer naj bi preseglili etnične napetosti, agresivni nacionalizem in konflikte, ki so navkljub (sicer nepopolnemu) sistemu manjšinske zaščite znotraj Društva narodov privedli do II. svetovne vojne. Ustanovna listina OZN, ki je bila sprejeta 26. 6. 1945, v nobenem členu ne omenja narodnih (niti kakih drugih) manjšin. Posebno zaščito manjšin naj bi nadomestila univerzalna zaščita splošnih človekovih pravic in prepoved diskriminacije glede na raso, vero, jezik, narodno pripadnost, spol ipd.¹⁰

Takšna zaščita je za pripadnike manjšin sicer zelo pomembna, saj jim vsaj v osnovnem smislu zagotavlja enakopraven položaj s pripadniki večinskega naroda, vendar pa se je kmalu pokazalo, da ni zadostna, saj manjšine za svoj obstoj potrebujejo tudi nekatere posebne manjšinske pravice. Sistem univerzalne zaščite človekovih pravic brez posebnih manjšinskih pravic bi lahko bil primeren le za svet, v katerem bi etnična identiteta izginila. Ostaja pa dejstvo, da je kljub številnim procesom povezovanja in globalizacije mednarodna skupnost še vedno sestavljena iz »nacionalnih« držav, te »nacionalne« države pa v večini primerov niso etnično homogene, pač pa jih naseljujejo pripadniki različnih etničnih oziro-

* * *

¹⁰ Prvi člen ustave Francoske republike se glasi: «La France est une République indivisible, laïque, démocratique et sociale. Elle assure l'égalité devant la loi de tous les citoyens sans distinction d'origine, de race ou de religion. Elle respecte toutes les croyances.» URL: http://www.legifrance.gouv.fr/html/frame_constitution.htm (5. 9. 2001).

¹¹ 3. točka 1. člena Ustanovne listine OZN pravi, da je eden od ciljev Združenih narodov razvijanje in spodbujanje spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi, ne glede na raso, spol, jezik ali vero. Točka c 55. člena Ustanovne listine pravi, naj se Združeni narodi zavzemajo za splošno in dejansko spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi, ne glede na raso, spol, jezik ali vero. 56. člen pa zavezuje vse člane OZN, da delajo skupaj in posamezno v sodelovanju z Organizacijo, da se dosežejo cilji, navedeni v 55. členu.

ma narodnih skupin. Številne etnične ali narodne manjšine so uspeli ohraniti svojo posebno etnično identiteto kljub številnim pritiskom odkrite ali prikrite asimilacijske politike držav, v katerih živijo.

Oživljanje etničnega nacionalizma v večetničnih državah bivšega vzhodnega bloka ob koncu 80-ih let je nazoren dokaz za to, da niti etnične razlike niti nacionalizmi po drugi svetovni vojni niso zamrli in da jih sistem univerzalne zaščite človekovih pravic ni mogel odpraviti ali preseči. Do oživljanja etničnih nacionalizmov pa ni prišlo le v vzhodni Evropi. Tudi v Španiji in Veliki Britaniji so različne etnične identitete še danes vir konfliktov med večinskimi in manjšinskimi narodi. Tudi Francija, ki s svojim »državnim vzgojno-izobraževalnim sistemom že celo stoletje uspešno in zanesljivo izdeluje vse Francoze po istem kalupu,« ni uspela dokončno »pogasiti žerjavice zahtev etničnih skupin, ki še naprej žari pod pepelom pocotenja« (Plasseraud, 1984: 61).

V državah, za katere je značilen etnični nacionalizem, so etnične razlike bolj opazne in jasne, saj večinski narod ne »sprejema v svoje vrste« pripadnikov drugačnega etničnega izvora, pripadniki etničnih manjšin pa ne le da se običajno ne morejo, ampak se tudi ne želijo odreči svoji etnični identiteti in se asimilirati v večinsko družbo. Zato obstajajo med večinskimi in manjšinskimi narodi ali narodnostnimi manjšinami jasne meje. To pa praktično pomeni, da država ne more zanikati obstoja narodnih manjšin na svojem ozemlju. Po določitih mednarodnega prava pa je dolžna tem manjšinam zagotoviti posebno zaščito oziroma posebne manjšinske pravice.

Nemčija kot predstavnica etničnega nacionalizma danes priznava obstoj različnih etničnih in narodnih manjšin na svojem ozemlju in jim tudi zagotavlja posebno zaščito in posebne pravice. Morda ne bo odveč opozoriti, da se te posebne pravice nanašajo le na t.i. avtohtone manjšine, ne pa na novodobne (imi-grantske) manjšine. V Nemčiji imajo avtohtone manjšine zagotovljene določene posebne pravice v deželnih ustavah¹² dežel, v katerih živijo, poleg tega njihov status urejajo razni zakoni (zakon o volitvah, šolski zakoni v posameznih deželah...), Nemčija pa se je k spoštovanju in ohranjanju njihove posebne identitete zavezala tudi z raznimi bilateralnimi¹³ in multilateralnimi sporazumi in konvencijami. Med drugim je Nemčija podpisnica Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin in Evropske listine za regionalne ali manjšinske jezike. Ob podpisu in ratifikaciji Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin je Nemčija oddala tudi pojasni-

* * *

¹² Gre za deželne ustave Schleswig-Holsteina, Saške in Brandenburga.

¹³ Splošna deklaracija o temeljih odnosov med ZR Nemčijo in Republiko Litvo (21.7.1993); Splošna deklaracija o temeljih odnosov med ZR Nemčijo in Republiko Latvijo (20.4.1993); Splošna deklaracija o temeljih odnosov med ZR Nemčijo in Republiko Estonijo (29.4.1993); Pogodba med ZR Nemčijo in Romunijo o prijateljskem sodelovanju in partnerstvu v Evropi (21.4.1992); Pogodba o prijateljskem sodelovanju in partnerstvu v Evropi med ZR Nemčijo in Republiko Madžarsko (6.2.1992); Pogodba med ZR Nemčijo in Republiko Poljsko o dobrih sosedskih odnosih in prijateljskem sodelovanju (17.6.1991).

lo, na katere skupine se bo Okvirna konvencija nanašala - to so vse manjšine, ki že tradicionalno živijo na ozemlju Nemčije in katerih pripadniki so nemški državljani (Goßmann, 1999). Konkretno se ta definicija nanaša na Dance v Schleswig-Holsteinu, na Frizijce v Schleswig-Holsteinu in Spodnji Saški, na Lužiške Srbe v Brandenburgu in Saški ter na Sinte in Rome.

S stališča ohranjanja identitete avtohtonih narodnih ali etničnih manjšin bi model etničnega nacionalizma lahko označili tako negativno kot pozitivno. Odvisno od tega, ali imamo opravka z rasisitičnim in ekspanzivnim nacionalizmom, ki ne le ne sprejema v svoje vrste oseb z drugačnim etničnim izvorom, pač pa je do teh oseb skrajno zatiralsko in uničevalsko razpoložen. V takšnih primerih pripadniki narodnih ali etničnih manjšin ne le da nimajo možnosti ohranjati svoje posebne etnične identitete, pač pa je pogosto ogroženo tudi njihovo golo preživetje. V tem primeru je etnični nacionalizem veliko hujši od državljskega. Državljski nacionalizem - čeprav v zameno za odpoved njihovi etnični identiteti - ponuja pripadnikom narodnih ali etničnih manjšin v principu enake pravice kot ostalim državljanom. V primerjavi s fizičnim izničenjem je prisilna asimilacija vseeno manj negativna možnost. Če pa predpostavljamo, da živimo v civiliziranem svetu, kjer velja načelo spoštovanja človekovih pravic, potem etnični nacionalizem v primerjavi z državljskim lahko predstavlja za narodne manjšine boljšo varianto. Etnični nacionalizem pripadnikov manjšin ne obravnava kot pripadnike enotnega (večinskega) naroda, saj ne izpolnjujejo etničnih kriterijev za članstvo v njem. Ne more pa niti zanikati njihovega fizičnega obstoja. Zato postane prisotnost manjšin znotraj države (uradno ali neuradno priznana) dejstvo. Trend v svetu (in predvsem v Evropi) je, da se manjšinam zagotovi vsaj neka minimalna zaščita, ki omogoča obstoj teh manjšin kot posebnih etničnih skupnosti. Glede na etnično pluralnost sodobnega sveta in modernih držav ter glede na vztrajnost etničnih identitet v tem svetu se zdi bolj primerno priznati obstoj različnih etničnih skupin in v duhu enakopravnosti zagotoviti narodnim ali etničnim manjšinam posebne pravice, ki jim omogočajo ohranjati njihovo etnično identiteto, kot pa zanikati obstoj etničnih manjšin v neki državi in jih (spet v duhu enakopravnosti) z razglašanjem za »enakopravne«¹ pripadnike enotne politične nacije oropati njihove etnične identitete. Morda se sliši paradoksalno, toda etnični nacionalizem v tem primeru predstavlja boljše izhodišče za pripadnike manjšin in to kljub oziroma prav zaradi njegove ekskluzivistične narave, ki zavrača asimilacijo oseb z drugačnim etničnim izvorom. Drugo je seveda vprašanje integracije članov manjšinskih skupnosti v večinsko družbo. Možnost integracije brez (prisilne) asimilacije mora biti pripadnikom manjšin vsekakor zagotovljena.

Morda bi na tem mestu kazalo razmisliti o delitvi državljskega nacionalizma na individualističnega in kolektivističnega, na kar opozarja Liah Greenfeld (1995).

V razpravi o pozitivnih in negativnih učinkih državljskega nacionalizma na položaj manjšin smo izhajali iz primera Francije, za katero je po Greenfeldovi značilen kolektivistični državljski nacionalizem. Le-ta označuje situacijo, ko se znotraj države enakopravnih državljanov skuša vzpostaviti nek enoten, kulturno homogen nacionalni kolektiv, pri čemer pa prihaja do ignoriranja oziroma celo zatiranja posebnih nacionalnih ali etničnih identitet, ki obstajajo v državi. Narodne/etnične manjšine so se prisiljene asimilirati v večinsko kulturo.

Ali je za manjšine situacija drugačna, če izhajamo iz individualističnega koncepta državljskega nacionalizma (značilnega, na primer, za ZDA)? Individualistični državljski nacionalizem predstavlja situacijo, ko država ne zanika obstoja različnih etničnih skupin znotraj svojega teritorija, vendar etnična identiteta posameznikov zanjo ni pomembna. Država vse svoje državljanke obravnava enako in jim zagotavlja enakost pred zakonom. Takšna etnokulturna nevtralnost se je v preteklosti pripisovala številnim zahodnim liberalnim demokracijam. Iz ideje o etnokulturni nevtralnosti države je sledilo, da zahteve po posebnih manjšinskih pravicah v takšni državi niso utemeljene, saj etnokulturna nevtralnost zagotavlja, da etnična pripadnost ni vzrok nikakršne diskriminacije med državljani. Danes se mit o etnokulturni nevtralnosti zahodnih liberalnih držav počasi ruši in pojavljajo se mnenja, da etnokulturna nevtralnost ni najboljši način urejanja medetničnih odnosov znotraj države. Will Kymlicka, na primer, pravi, da »standard za vrednotenje zahtev po manjšinskih pravicah ni več etnokulturna nevtralnost, temveč etnokulturna pravičnost« (Kymlicka, 2000: 187). Da etnokulturna nevtralnost v praksi dejansko ne funkcioniira, se lahko prepričamo prav na primeru ZDA. Kot prvo, tudi ZDA izvajajo določeno kulturno-homogenizacijsko politiko. Le-ta se izraža na primer v skupnem "ameriškem jeziku" (ameriški angleščini) kot jeziku, v katerem praviloma poteka izobraževanje¹³. Kot drugo pa lahko omenimo t.i. afirmativne politike¹⁴, ki jih je država uvedla, da bi predstavnikom manjšin omogočila dejansko enakopravnost s predstavniki dominantne bele anglosaksonske kulture. V primeru, da bi etnokulturna nevtralnost pravično funkcionirala v praksi, takšne politike prav gotovo ne bi bile potrebne (Bešter, 2001: 38).

¹³ V ustavi ZDA sicer uradni državni jezik ni opredeljen.

¹⁴ Gre za politike ali programe, s katerimi želijo v ZDA preprečiti diskriminacijo pripadnikov manjšin (etničnih, rasnih, spolnih...). Programi zagotavljajo pripadnikom manjšin enake možnosti pri zaposlovanju, napredovanju, vpisu v javne kole izpad. (URL: <http://www.igc.apc.org/rf/pasop209.html> (5. 4. 2001)).

IV. SKLEP

Če na kratko povzamemo sklepe, do katerih nas je pripeljalo proučevanje državljanskega in etničnega nacionalizma, lahko izpostavimo tri točke:

1. *Državljski in etnični nacionalizem sta analitična idealnotipska konstrukta, ki se v praksi ne pojavljata strogo ločeno, pač pa se med seboj prepletata.*

Tako etnični kot državljanski nacionalizem imata isti končni cilj – vzpostavitev nacionalne države. Obema je skupna zahteva po skladnosti državnih meja z narodnimi (nacionalnimi) mejami, pri čemer je razlika v tem, da državljanski nacionalizem skuša zadovoljiti tej zahtevi s (prisilnim) včlanjevanjem vseh prebivalcev države v nacionalno skupnost, etnični nacionalizem pa z izrinjanjem »nepravih« članov nacionalne (narodne) skupnosti v smislu marginaliziranja, zatiranja, izseljevanja ali celo genocida nad manjšinskim prebivalstvom. Etnični nacionalizem, prav tako kot državljanski, skuša vzpostaviti suverenost ljudstva znotraj nacionalne države, le da je ljudstvo definirano kot etnična in ne kot politična skupnost, kar pa pomeni diskriminacijo tistih prebivalcev, ki ne izpolnjujejo etničnih kriterijev za članstvo v skupnosti. Za oba modela nacionalizma je pomembna kulturna homogenost prebivalstva, ki pri državljanskem nacionalizmu izvira iz enotnega pravnega, izobraževalnega in komunikacijskega sistema, pri etničnem nacionalizmu pa je ta homogenost posledica skupnega etničnega izvora. Enoten pravni sistem, ki je eden od bistvenih elementov državljanskega nacionalizma, je prav tako eden od elementov vzpostavljanja nacionalne države v modelu etničnega nacionalizma. Ostre ločnice med državljanskim in etničnim nacionalizmom torej ni. Kot pravi M. M. Nikolas, morata oba tipa nacionalizma, če želita biti uspešna, sprejeti nekatere značilnosti drug drugega (Nikolas, 2000: zaključek). Šele to jima omogoči uresničitev končnega cilja – oblikovanje »nacionalne« države.

2. *Običajno črno-belo slikanje državljanskega in etničnega nacionalizma (pripisovanje pozitivnih lastnosti državljanskemu nacionalizmu in negativnih lastnosti etničnemu nacionalizmu) se je izkazalo za neustrezno. Celovita slika je tako v prvem kot v drugem primeru precej bolj kompleksna.*

To bi lahko sklepali že iz prve ugotovitve, da se etnični in državljanski nacionalizem v praksi med seboj prepletata. Če se prepletata, potem tudi ne moremo ločiti zgolj pozitivnih lastnosti enega in negativnih lastnosti drugega.

Državlanski nacionalizem, ki izhaja iz pripadnosti politični skupnosti, poudarja enakost med ljudmi in dopušča svobodno izbiro posameznika glede pripadnosti naciji. To mu daje pozitiven predznak v primerjavi z etničnim nacionalizmom, ki temelji na pripadnosti etnični skupnosti in s svojo ekskluzivistično naravo onemogoča svobodno izbiro posameznika ter diskriminira državljane, ki so drugačnega etničnega izvora. Drugačno pa je vrednostno razmerje med obema modeloma če gledamo nanju s stališča narodnih manjšin, kar bo razloženo tudi pod naslednjo točko. Etnična nevtralnost, ki se je pripisovala zahodnim političnim nacijam ali državam, naj bi bila nekaj pozitivnega v primerjavi z etničnim partikularizmom, značilnim za vzhodne »etnične« narode oziroma države. Glede na to, da je etnična nevtralnost dejansko samo mit, etnična identiteta pa je postala ena od bistvenih skupinskih identitet, lahko državljanskemu nacionalizmu, ki vztraja na etnični nevtralnosti ali pa ne priznava multikulturnega značaja nacije, pripišemo negativen predznak, v nasprotju z etničnim nacionalizmom, ki priznava etnično pluralnost ter - vsaj v sodobnem času - priznava manjšinam tudi posebne manjšinske pravice in jim omogoča ohranjanje in razvijanje njihove etnične identitete.

3. Čeprav se na prvi pogled morda zdi, da je položaj narodnih/etničnih manjšin boljši v državah z modelom državljanskega nacionalizma kot v državah z modelom etničnega nacionalizma, je situacija lahko tudi obratna, kar je razvidno iz primera Nemčije in Francije.

Državlanski nacionalizem zanika obstoj različnih narodnih skupnosti znotraj ozemlja države in poudarja kulturno homogenost in enotnost nacije (primer Francije). S tem zatira posebno etnično identiteto posameznih skupin, ki sestavljajo politično nacijo. V nasprotju s tem etnični nacionalizem ne dopušča vstopa pripadnikov drugih narodnih ali etničnih skupin v svoje vrste¹⁶ in tako (posredno ali neposredno) priznava njihovo posebno etnično identiteto. Na tej točki se pojavi vprašanje, kako etnični nacionalizem reagira na etnično pluralnost. Zatiranje, izrinjanje, zapostavljanje in diskriminacija manjšinskih skupnosti danes niso več ne pravno ne moralno dopustne možnosti (čeprav ne trdimo, da se ne pojavljajo več). Namesto njih države, ki jih uvrščamo v model etničnega nacionalizma (npr. Nemčija), manjšinam zagotavljajo (oz. naj bi zagotavljale) posebne pravice in določeno stopnjo kulturne avtonomije. To bi lahko izpostavili kot pozitivno posledico etničnega nacionalizma, pozitivno predvsem v luči sodobne realnosti, ki je prežeta z naraščajočim pomenom etničnih identitet in ne z njihovim usihanjem, kot so v preteklosti nekateri napačno predvidevali.

* * *

¹⁶ V praksi seveda ni vedno tako. Določena stopnja prepustnosti vedno obstaja.

Izhajajoč iz idealno-tipskih modelov državljskega in etničnega nacionalizma ter iz kratke analize urejenosti položaja manjšin v Franciji in Nemčiji bi lahko sklepali, da je položaj manjšin tudi na splošno bolj urejen v državah z etničnim kot v državah z državljskim nacionalizmom. Vendar je potrebno takšno trditev nekoliko relativizirati. Danes namreč tudi nekatere države, ki jih običajno uvrščamo v model državljskega nacionalizma - npr. Velika Britanija, Španija, Belgija - priznavajo etnično pluralnost na svojem ozemlju in podeljujejo manjšinskim narodom določeno stopnjo avtonomije. Odpravljanje manjšinskih nacionalnih identitet in zatiranje manjšinskega nacionalizma se je v nekaj sto letih izkazalo za neučinkovito, poleg tega pa je prevladalo mnenje, da je takšno ravnanje tudi moralno nedopustno. Morda bi sedaj lahko govorili o združevanju idej državljskega in etničnega nacionalizma v nek »nov« model, v katerem etnična pluralnost in multikulturalizem nista več percipirana kot grožnja enotni politični državi in njenemu pravnemu redu, pač pa je v njem možen njihov soobstoj.

V. REFERENCE:

- Alter, Peter (1991) *Kaj je nacionalizem?* V: Rizman, Rudi (ur.) *Študije o etnonacionalizmu*, 221-237. Ljubljana: Krt.
- Anderson, Benedict (1983) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London.
- Berman, Nathaniel (1998) »The International Law of Nationalism: Group Identity and Legal History.« V: Wippman, David, *International Law and Ethnic Conflict*. Itacha and London: Cornell University Press.
- Bešter Romana (2001) *Primerjava nekaterih vidikov ustavne zaščite manjšin v državah članicah Sveta Evrope – Manjšinsko varstvo v Svetu Evrope in ustavna ureditev manjšinskega varstva v državah članicah Sveta Evrope: Magistrsko delo*. Ljubljana.
- Brubaker, Rogers (1996 [1992]) *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.
- Brubaker, Rogers (1996) *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: University Press.
- Codagnone, Cristiano (2000) "Introduction." *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 26, No. 2, April 2000.
- Eggleston, Roland (2000) »Germany: Foreigners Benefit From New Citizenship Laws.«
URL: <http://www.rferl.org/nca/features/2000/01/f.ru.000110144802.html> (10. 9. 2001).
- Gellner, Ernest (1991, 1983): *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Gornig, Gilbert & Despeux Gilles (1998) »Die rechtliche Situation der Minderheiten und Volksgruppen in Frankreich.« *Europa Ethnica*, letnik 55, št. 1-2, str. 1 - 56.
- Goßmann, Rolf (1999) *Der rechtliche und praktische Schutz nationaler Minderheiten und anderer ethnischer Volksgruppen in Europa anhand von unterschiedlichen Beispielen aus der Praxis. Referat auf einer Veranstaltung des Staatsrates der Republik Slowenien am 18. Oktober 1999 in Ljubljana*.

- Greenfeld, Liah (1992) *Nationalism: five roads to modernity*. Cambridge (Mass.), Oxford: Harvard University Press.
- Greenfeld, Liah (1995) "Nationalism in Western and Eastern Europe Compared," V: Stephen E. Hanson and Willfried Spohn (eds.) *Can Europe Work? Germany & the Reconstruction of Postcommunist Societies*. Seattle & London: University of Washington Press.
- URL: <http://www.nationalismproject.org/what.htm> (10. 9. 2001).
- Guibernau, Montserrat (1996) *Nationalisms. The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*. Cambridge: Polity Press.
- Gurr, Ted Robert (2000) »Turks in Germany.« V: Gurr, Ted Robert, *Peoples Versus States. Minorities at Risk in the New Century*. Washington D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Hobsbawm, Eric John (1992) *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Judt, Tony (1994) »Dobri stari (novi slabi) nacionalizem.« *Razgledi*, 24. junij 1994, str. 29-32.
- Kohn, Hans (1994 [1945]) »Western and Eastern nationalism.« V: J. Hutchinson and A.D. Smith (eds) (1994) *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press. Izvleček iz: Kohn, Hans (1945) *The Idea of Nationalism: A Study of its Origins and Background*. London: Macmillan.
- Kymlicka, Will (2000) »Nation-building and minority rights: comparing West and East.« *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 26, No. 2, April 2000.
- Little, David (1995) »Belief, Ethnicity and Nationalism.« *Nationalism and Ethnic Politics*. Vol. 1, No. 2, Summer 1995.
- Llobera, Joseph R. (1996 [1994]) *The God of Modernity: The Development of Nationalism in Western Europe*. Oxford: Berg.
- Makarovič, Jan (1993) »O štirih oblikah nacionalizma.« *Nova revija*, 134/135, letnik XII, junij-julij 1993, str. 639 - 656.
- McCrone, David (1998) *The sociology of nationalism - Tomorrow's Ancestors*. London: Routledge.
- Nikolas, Margareta Mary (1999) *False Opposites in Nationalism: An Examination of the Dichotomy of Civic Nationalism and Ethnic Nationalism in Modern Europe*.
- URL: <http://www.nationalismproject.org/articles/nikolas/title.html> (10. 9. 2001)

- Oommen, T. K. (1997) *Citizenship, Nationality and Ethnicity*. Cambridge, London: Polity Press & Blackwell Publishers Ltd.
- Plamenatz, John (1975) "Two types of Nationalism." V: Kamenka, Eugene (ed.) *Nationalism: The nature and evolution of an idea*. Canberra, Australian National University Press.
- Plasseraud, Yves (1984) "Ali v letu 1984 v Franciji obstajajo manjšine?" Razprave in gradivo, Ljubljana, december 1984, št. 17, str. 53-61.
- Rizman, Rudi (1991) "Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma". V: Rizman, Rudi (ur.) *Študije o etnonacionalizmu*, 15-38. Ljubljana: Krt.
- Smith, Anthony D. (1971) *Theories of Nationalism*. London: Gerald Duckworth.
- Smith, Anthony D. (1986) *The Ethnic Origins of Nations*. Basil Blackwell, Oxford and New York.
- Smith, Anthony D. (1998) *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism*. London: Routledge.
- Stokes, Gale (1996) *Doing Something About Nationalism*. Lecture, delivered at Scientia Lecture, Rice University, Feb. 14, 1996;
URL: http://chico.rice.edu/projects/reno/speeches/19960214_Stokes-Scientia.html (3/8/99).
- Wodak, Ruth; de Cillia, Rudolf; Reisigl, Martin; Liebhart, Karin; Hofstätter, Klaus; Kargl, Maria (1998) *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.